

I

L'arrendament de totes les rendes e drets reials, del primer d'agost de 1344 al 31 de juliol de 1347, representa un moment original en la història de la Sardènia catalana.¹ En efecte, des del regnat de Jaume II fins al d'Alfons IV, el cobrament dels drets de l'erari estigué sempre — amb l'excepció d'alguns experiments d'arrendament parcial de la duana de Càller entre el 1335 i el 1341 —² directament a cura d'*officials* de la Corona dependents de l'*Aministració general del regne de Sardènia e de Còrsega*.³

Les causes que induïren el govern de Barcelona a intentar aquest arrendament són diverses i complexes; nasqueren, però, i cresqueren totes de la quotidiana constatació de les dificultats entre les quals els conqueridors, a partir del 1326, es trobaren sempre més lligats, per a guardar i administrar l'illa mediterrània.⁴

En una altra ocasió, tot cercant d'illustrar el procés d'integració de Sardènia en el sistema polític-econòmic de la Corona de Catalunya-Aragó, ens ha estat donat d'observar com els nou-vinguts, rompent seculars tradicions de govern madurades sota la influència judicial, pisana i genovesa, havien reorganitzat l'illa segons el típic esquema catalano-aragonès, amb institucions municipals i mercantils a l'exterior, tot al llarg de les costes, i institucions feudals a l'interior.⁵ D'aquí prengué origen i es desenvolupà, en l'espai de pocs lustres, una tenaç oposició, del camp a les ciutats i dels feudataris a la Corona; oposi-

¹ ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó), C, reg. 1013, f. 158v-176v; reg. 1015, f. 176v-178; RP, reg. 644, f. 165v; reg. 2071, f. 1-136; reg. 2073, f. 1-98v; reg. 2074, f. 1-9; ASC (Archivio di Stato di Cagliari), AA, vol. B6, f. 171v.

² ACA, RP, reg. 2061, f. 20, 20v; reg. 2065, f. 3, 3v; ASC, AA, vol. B6, f. 96. L'arrendament es referia, precisament, als drets de la duana de Càller, exceptuats els de la sortida dels grans (*treta del forment e ordi*), reservats al rei. Estigué en vigor durant dos biennis no successius: el primer, des del primer de desembre de 1335 al 30 de novembre de 1337; el segon, del primer de març de 1339 al 28 de febrer de 1341. Arrendadors foren Arnau Destorrent, Bernat de Llagostera e *alcuns companyons lurs*; així doncs, ocupa ja el càrrec d'arrendador aquell Arnau Destorrent que tindrà una gran part en l'*arrendament de totes les rendes e drets reials de la isla de Sardènia*, del 1344-1347, i que serà, al mateix temps, un dels administradors generals de l'illa.

³ ACA, RP, reg. 2064-2079, 2081-2093, 2099-2103, 2108-2125, 2127-2142, 2146-2151, 2163-2230.

⁴ ACA, RP, reg. 680, 1513, 2059-2061, 2064-2070, 2108-2119, 2152; ASC, AA, vol. B5, B6.

⁵ C. MANCA, *Fonti e orientamenti per la storia economica della Sardegna aragonese* (Padova 1967), 8 ss.

ció que, en alguns casos, acabà per desembocar en oberta hostilitat, com ho demostren les rebel·lions del Logudor i d'Arborea.⁶

En el camp econòmic, la primera conseqüència d'un tal estat de coses fou una progressiva separació entre l'economia ciutadana i l'economia rural; la segona, una igualment progressiva transformació de l'economia de pau en economia de guerra. Una i altra conseqüències adquiriren plena evidència amb l'adveniment de Pere *el Cerimoniós* al tron.⁷

Inicialment, sota Jaume II i Alfons III, els nous dominadors de Sardenya — traduïnt en pràctica les intencions de la conquesta, per les quals l'illa havia de constituir una base estratègica i un suport econòmic de l'expansionisme català en el Mediterrani —⁸ estigueren prou capacitats per a explotar-ne intensament els recursos. Se n'aprofitaren, particularment, els monopolis fiscals del monedatge, dels grans i de la sal. Pensem que a la seca d'Esglésies hi foren

⁶ Per a una més profunda coneixença dels fets que caracteritzaren, durant el segle XIV, el desenvolupament de la dominació catalano-aragonesa a Sardenya, vegeu particularment: A. M. ARAGÓ CABANAS, *Embajada de unos Sardinios expulsados de Sáser al rey Alfonso de Aragón el Benigno*, *AS&S*, XXVIII (1962); *Id.*, *La repoblación de Sáser bajo Alfonso el Benigno (1330-1336)*, en «Actas del VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón» (Madrid 1959); A. BOSCOLO, *Geronimo Zurita e i problemi mediterranei della Corona d'Aragona: dal trattato di Anagni ai Martini*, «Ponencias del VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón» (Barcelona 1962); *Id.*, *La política italiana di Martino il Vecchio re d'Aragona* (Padova 1962); *Id.*, *Medioevo aragonese* (Padova 1958); M. COSTA, *Oficials de la Corona d'Aragó a Sardenya (segle XIV)*, *AS&S*, XXIX (1964); R. DI TUCCI, *La condizione dei mercanti stranieri in Sardegna durante la dominazione aragonese*, *AS&S*, VII (1911); A. ERA, *Provvedimenti per il ripopolamento di Sassari e Alghero nel 1350-61*, «Actas del VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón» (Madrid 1959); F. LODDO CANEPA, *Alcuni nuovi documenti del secolo XIV sulla Sardegna aragonese*, «Atti del VI Congresso Internazionale di Studi Sardi», I (Cagliari 1962); *Id.*, *Lo spopolamento della Sardegna durante la dominazione aragonese e spagnola* (Roma 1932); *Id.*, *Note sulle condizioni economiche e giuridiche degli abitanti di Cagliari dal secolo XI al XIX*, *StS*, X-XI (1950-51); *Id.*, *Rapporti fra feudatari e vassalli in Sardegna*, en «Fra il passato e l'avvenire» (Saggi storici sull'agricoltura sarda in onore di Antonio Segni) (Padova 1965); *Id.*, *Ricerche e osservazioni sul feudalesimo sardo dalla dominazione aragonese*, *AS&S*, XI (1915); C. MANCA, *Aspetti dell'espansione economica catalano-aragonese nel Mediterraneo occidentale* (Milano 1965); *Id.*, *Fonti e orientamenti*, *cit.*; *Id.*, *Il libro di conti di Miquel Ça-Rovira* (Padova 1969); J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Algunas noticias sobre la situación en el Cabo de Logudoro con posterioridad a la victoria catalana de Alguer en 1354*, «Studi storici e giuridici in onore di Antonio Era», I (Padova 1963); B. R. MOTZO, *Un progetto catalano per la conquista definitiva della Sardegna*, «Studi storici in onore di Francesco Loddo Canepa», I (Firenze 1959); A. PAGÈS, *Chronique catalane de Pierre IV d'Aragon III de Catalogne* (Toulouse-Paris 1942); E. PUTZULU, *Cortulari de Arborea*, *AS&S*, XXV (1957); *Id.*, *La mancata spedizione in Sardegna di Giovanni I d'Aragona*, «Atti del VI Congresso Internazionale di Studi Sardi», I (Cagliari 1962); *Id.*, *Tre note sul conflitto tra Mariano IV d'Arborea e Pietro IV d'Aragona*, *AS&S*, XXVIII (1962); V. SALAVERT Y ROCA, *En torno a la designación de un oficial real para Cerdeña en tiempo de Pedro IV el Ceremonioso*, *AS&S*, XXVIII (1962); F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, I (Barcelona 1962); A. SOLMI, *Studi storici sulle istituzioni della Sardegna nel Medio Evo* (Cagliari 1917); F. SOLSONA CLIMENT, *Relaciones de la Corona de Aragón con la isla de Cerdeña durante el último tercio del siglo XIV*, «Atti del VI Congresso Internazionale di Studi Sardi», I (Cagliari 1962); G. SORGIA, *I Visconti di Milano, l'Aragona e la Sardegna nel secolo XIV attraverso la lettura dello Zurita*, «Comunicaciones del VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón» (Barcelona 1962); G. TODDE, *Pietro IV d'Aragona e la Sardegna dopo la sconfitta di Oristano (1368-1371)*, *AS&S*, XXVIII (1962); P. TOLA, *Codex Diplomaticus Sardiniae* (Torino 1861); G. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón* (Zaragoza 1610).

⁷ *Supra*, nota 4.

⁸ Cf. C. MANCA, *Aspetti dell'espansione economica*, *cit.*, 13 ss.; V. SALAVERT Y ROCA, *El problema estratégico del Mediterráneo occidental y la política aragonesa (siglos XIV y XV)*, «Actas del IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón» (Palma de Mallorca 1956), 201 ss.; *Id.*, *Los motivos económicos en la conquista de Cerdeña*, «Actas del VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón» (Madrid 1959), 433 ss.

introduïts, per tal d'ésser-hi transformats en alfonsins grossos i menuts, fins a cinquanta quintars d'argent anuals, obtinguts de les mines del Sulcis, per un valor superior a les cent mil lliures de diners alfonsins menuts (vuitanta-cinc mil cent sis florins d'or de Florència);⁹ dels ports autoritzats a la sortida dels grans en foren extrets fins a cent cinquanta mil quintars de forment i ordi anuals, amb una recaptació de duana no inferior a les trenta mil lliures de diners alfonsins menuts (vint-cinc mil cinc-cents trenta-dos florins d'or de Florència);¹⁰ a les *salines reials* de Càller hi foren produïts i en gran part exportats fins a cent vint mil quintars de sal anuals, per una entrada fiscal de prop de cinc mil cinc centes lliures de diners alfonsins menuts (quatre mil sis-cents vuitanta-un florins d'or de Florència).¹¹

La continuïtat de la producció d'aquests fonamentals béns de l'economia sarda en el primer període de govern català, anà acompanyada d'una substancial estabilitat dels respectius preus, tant a l'interior com a l'exportació;¹² mentre que la bona marxa de la balança comercial es veia corroborada pel favorable curs dels canvis del diner alfonsí — moneda aragonesa batuda a Sardenya — amb el florí d'or de Florència.¹³

⁹ ACA, RP, reg. 2025-2043, 2108 (2n), 2109 (1r, 3r), 2110, 2112, 2113, 2116, 2117. La producció mitjana anual d'argent fi, absorbida per la seca d'Esglésies en aquest primer període, pot ésser calculada en trenta quintars, per un valor pròxim a les seixanta mil lliures de diners alfonsins menuts, equivalents a uns quaranta-vuit mil florins d'or de Florència. Cal tenir present que la unitat de mesura comunament usada per a l'argent era el marc de Barcelona, de grs. 234,2748; o bé el marc *sardesch*, de grs. 222,6947 (C. MANCA, *Aspetti dell'espansione economica*, cit., 338). Sobre la moneda vegeu més avall, *sub nota* 13.

¹⁰ ACA, RP, reg. 2060, f. 30, 74v; reg. 2061, f. 9v, 14v, 20v. L'exportació mitjana anual, dels ports autoritzats per a la «treta del forment e ordi», registrada en el període considerat, s'eleva a uns 75.000 quintars de gra i d'ordi, presents en la proporció de 2 a 1, amb una recaptació de duana de quinze mil lliures de diners alfonsins menuts, equivalents a uns dotze mil florins d'or de Florència. Cal tenir present que la unitat de mesura comunament usada per als grans era l'estarell de 49,2 litres, al qual pot ésser assignat el pes de kgs. 36 (C. MANCA, *Aspetti dell'espansione economica*, cit., 335). Sobre la moneda vegeu més avall, n. 13.

¹¹ C. MANCA, *Aspetti dell'espansione economica*, cit., *passim*. La producció mitjana anual, referent als primers dotze anys de gestió de les *salines reials*, suma uns vuitanta-cinc mil quintars de sal, per una entrada fiscal de gairebé quatre mil lliures de diners alfonsins menuts, equivalents a uns tres-mil dos-cents florins d'or de Florència. Cal tenir present que la unitat de mesura comunament usada per a la sal era el quartí de cent vint-i-cinc litres o cent trenta quilograms (*ibid.*, 332). Sobre la moneda vegeu més avall, n. 13.

¹² El preu a l'engròs de l'argent es mantingué sobre les cinc lliures de diners alfonsins menuts per marc *sardesch*; el preu del gra, sobre les vint-i-dues lliures per centenar d'estarells; el preu de la sal, sobre les sis lliures per centenar de quartins (C. MANCA, *Aspetti dell'espansione economica*, cit., 86, 338, 344).

¹³ El diner *alfonsí menut* tenia curs legal, a Sardenya i als altres estats de la Corona d'Aragó, des del 1324. Batut a la seca d'Esglésies, era obtingut del tall en tres-cents vint-i-quatre peces del marc de Barcelona, de 234,2748 grams, de lliga d'argent al 250/1000 (tres diners). Juntament amb l'alfonsí menut corria l'alfonsí gros o tornès, de lliga d'argent al 958,33/1000 (11,5 diners), tallat en setanta-dues peces del marc de Barcelona, a imitació del sou barceloní d'argent (ACA, RP, Inventari N. 45, *Zecas: Villa de Iglesias*, reg. 2025-2056). Fins a la meitat del segle XIV l'alfonsí gros, així com el sou barceloní, es canviava contra 16-20 diners alfonsins menuts, respectant, amb això, substancialment la paritat oficial, fixada en divuit diners alfonsins menuts per alfonsí gros (ACA, C, reg. 1013, f. 168, 170v; RP, reg. 2059, f. 10; reg. 2060, f. 97; reg. 2071, f. 135, 135v; reg. 2073, f. 87, 92v, 93, 96, 96v; reg. 2074, f. 5). Al mateix temps, el curs dels canvis del florí d'or de Florència en alfonsins menuts, uniformement notat en diverses places sardes, catalanes i italianes, es presentava com segueix (ACA,

Mentrestant, centenars d'embarcacions de diversos tipus i tonatge — barques, llenys, pàmfls, coques i naus — arribaven i salpaven anualment dels *ports reynals* «així com són Castell de Càller, Palma de Sols, Ullastre, Port de Torres, Terranova, Orise e Posada», contribuint a mantenir l'illa al centre d'una atapeïda xarxa de tràfics marítims.¹⁴ El gra i l'ordi eren embarcats sobretot per a les Balears i el Principat, reduint així el dèficit de cereals d'aquelles regions;¹⁵ la sal, en canvi, anava vers molts d'altres mercats, activant els intercanvis, en general, entre Sardenya, Sicília, les Balears, la península ibèrica i la península italiana.¹⁶

Segons les fonts catalanes, les entrades ordinàries o *reebudes* de l'Administració general de Sardenya, en el període més amunt considerat, foren en conjunt superiors a les sortides ordinàries o *dates*, contingudes en els límits de trenta-cinc mil lliures de diners alfonsins menuts anuals, equivalents per terme mitjà a vint-i-vuit mil florins d'or de Florència. L'equilibri del balanç, salvats casos excepcionals, era per això assegurat sense recórrer a financies externes.¹⁷

Sota Pere III, quan encara hom podia comptar amb l'aliança o, almenys, amb la neutralitat dels jutges d'Arborea, la situació començà a empitjorar per la renovada resistència dels barons Dòria i dels seus seguidors a la Sardenya septentrional.¹⁸ L'oposició genovesa, per una part, obligà els catalans a reforçar les guarnicions militars a càrrec de la Corona i, per l'altra, els impedí d'explotar plenament els recursos de l'illa. Així s'anà engrandint vistosament el dèficit financer de l'Administració general,¹⁹ obligada sempre més sovint a endeutar-se, tant amb la Tresoreria de Barcelona com amb els presta-

RP, reg. 680, f. 3v; reg. 2059, f. 2; reg. 2060, f. 5v, 6; reg. 2063 (2n), f. 6, 6v; reg. 2064 (3r), f. 59; reg. 2065, f. 22, 22v; reg. 2071, f. 135v; reg. 2073, f. 82, 89v, 93, 95v; reg. 2081, f. 1, 4v):

any	alfonsins menuts		any	alfonsins menuts	
	sous	diners		sous	diners
1324	26	2	1335	23	6
1325	26	2	1336	23	6
1326	26	2	1337	23	6
1330	25	0	1342	22	6
1331	24	6	1344	19	6
1332	24	6	1346	19	6
1333	24	6	1347	19	6
1334	24	3	1350	19	6

¹⁴ ACA, C, reg. 1013, f. 161v. Generalitzant les dades estadístiques, elaborades en altre lloc, referents al moviment del port de Càller en el segle XIV, resulta que solament per al transport de cent seixanta mil quintars de gra, ordi i sal — tants com se n'exportava anualment, per terme mitjà, dels ports autoritzats de Sardenya (*supra*, n. 10 i 11) — haurien estat utilitzades no menys de tres-centes embarcacions de diversos tipus i tonatge (C. MANCA, *Aspetti dell'espansione economica*, cit., 277 ss.).

¹⁵ ACA, RP, reg. 970, 2146-2151, 2157.

¹⁶ ACA, RP, reg. 2189-2212; a més, cf. C. MANCA, *Aspetti dell'espansione economica*, cit., *passim*.

¹⁷ ACA, RP, reg. 680, 2059, 2060, 2064-2067. Sobre la moneda vegeu *supra*, nota 13.

¹⁸ *Supra*, nota 6.

¹⁹ ACA, RP, reg. 2061, 2068-2070.

dors privats, nobles o mercaders catalans i italians.²⁰ I això no significa altra cosa que la pèrdua de l'equilibri fins llavors mantingut.

II

La recerca d'un nou equilibri econòmic-financer a Sardenya es concretà el 1344, amb la intervenció personal del sobirà català, en l'arrendament al qual hem fet al·lusió al començament.²¹ El mateix Pere III, en fer pública la seva decisió, lamentava la desorganització de l'illa i invocava l'exigència de satisfer les despeses públiques, ordinàries i extraordinàries, amb entrades segures i continuades, tot acabant en els termes següents:

«Et propterea ordinaverimus quod predicti redditus predictae insule vendantur personis subscriptis que tantum precium de predictis dare redditibus promiserunt quod ex eo satisfietur continue omnibus predictis expensis et ultra restabit nobis magna pecunie quantitas, quam in alios usus nostros dicte insule vel alios nobis utiles poterimus convertere».²²

Els contractants o *arrendadors* foren sis ciutadans de Barcelona: Arnau Destorrent i Arnau Espaher, *mercaders*; Johan Boyl, *de casa del senyor rey*; Pere Oulomar, Arnau Sabastida i Ramon Savall, *heretats en la isla de Sardenya*; els quals s'obligaren per cinc anys, a partir del primer d'agost de 1344, i per un cànon d'arrendament igual a vint-i-vuit mil lliures de diners alfonsins menuts (vint-i-vuit mil set-cents divuit florins d'or de Florència) anuals.²³

Hom havia previst expressament que aquesta companyia d'arrendadors podia ampliar-se amb altres eventuals *participes vel consortes* i, molt realísticament, que el contracte d'arrendament es podria rescindir quan, per causes de força major, els contractants es trobessin en la impossibilitat pràctica de cobrar les entrades que els eren assignades. Textualment:

«... si per ventura, ço que Déus no vulla, dins lo dit temps havia guerra en les parts de Sàsser o de Càller o altres quals se vulla de la dita isla faedora per pisans o jenoveses o altres comunes, prínceps, o per los barons d'Òria o per altres gents, per la qual guerra valguessen menys les dites rendes, que's deja abatre del preu de la dita venda aytant com fos la menys valença qui's seguirà per la dita guerra ... e si per ventura la guerra era tan forts e tan poderosa que

²⁰ ACA, C, reg. 1013, f. 158 v, 162 v, 163 v, 170 v, 1717 v; RP, reg. 644, f. 163 v; reg. 2060, f. 77, 96 v, 97; reg. 2061, f. 6, 9.

²¹ *Supra*, n. 1.

²² ACA, C, reg. 1013, f. 158 v.

²³ ACA, C, reg. 1013, f. 158 v-161, 163 v, 170, 170 v, 171 v; reg. 1015, f. 176 v, 177 v; RP, reg. 2061, f. 20, 20 v; reg. 2074, f. 1. Sobre el canvi de la moneda vegeu *supra*, nota 13.

ells no poguessen cùller les rendes per ells comprades, que en aquest cas puxen e sia legut a ells renunciar al dit arrendament e el senyor rey no 'ls puxa forçar de pagar ço que dar li deguessen, sinó tro al dia que renunciarien al dit contracte». ²⁴

El cas temut no deixà de verificar-se, de tal manera que l'arrendament tingué fi en acabar el tercer any :

«... car en los .ii. anys romanents lo tenc lo senyor rey per escusats per tal com en la isla de Sardenya sobrevenç guerra tan forts e tal que no pogueren reebre ne cùller les dites rendes e drets per ells comprats». ²⁵

El 22 d'abril de 1344, juntament amb el contracte, foren firmats els corresponents capítols de l'arrendament, que contenen l'especificació dels poders conferits a Sardenya als arrendadors, així com la descripció i l'avaluació de les fonts d'entrada, sobre la base de les quals el cànon anual o preu de l'arrendament vingué concordat en la mesura, més amunt indicada, de vint-i-vuit mil lliures de diners alfonsins menuts. ²⁶

Les fonts d'entrada deixades en poder dels arrendadors exhaurien, amb poques excepcions, el nombre dels drets de l'erari — *rendes e drets reynals* — a Sardenya ; compresos els productes d'administracions autònomes, com les *reebudes de les salines reynals de Càller*, i els de certs oficis judicials, com les *maquícies e penes peccuniàries*. En donem el sumari a continuació.

En el Castell i en el Cap de Càller, exclosa Esglésies amb pocs pobles menors : les duanes, les salines, el pes, les taules de venda de carns i de peixos, el tribut de l'ajama dels jueus de Càller i «tots altres drets, rendes e censals pertanyents al dit senyor rey en lo dit Castell e en tot Regne de Càller».

En la ciutat i en el territori de Sàsser : les duanes, les salines, el pes, les taules de venda de carns, els transports a terra, els molins, les blanqueries, els forns, els banys, els cànon deguts per palaus, cases, vinyes, terres i altres béns al seu temps assignats pel sobirà «despuys que la terra de Sàsser fo poblada de catalans e aragoneses» i, encara, «tots altres drets e censals reynals de la dita ciutat e de son terme».

En la baronia confiscada als marquesos Malaspina : els drets units a la terra que «justament se deuen pagar axí en diners com en gra e ordi e ab tots altres drets acostumats e justament deguts», i, a més, les multes pagades per delictes comesos «axí per la jurisdicció civil com criminal».

En tota l'illa : els censos o *daçis* deguts pel jutge d'Arborea i pels altres

²⁴ ACA, C, reg. 1013, f. 158 v, 160 v, 162 v.

²⁵ ACA, RP, reg. 2074, f. 1.

²⁶ ACA, C, reg. 1013, f. 160 v-164.

feudataris del rei «exceptuat lo cens dels comtes de Donoràtich»; les penes pecuniàries cobrades per crims comesos en cada feu i parcialment pertanyents al fisc «segons la carta de la covinença de les miges maquícies»; els drets de sortida dels grans «de tots los ports de la isla de Sardenya on lo senyor rey haja acustumat de carregar».²⁷

Exempcions i privilegis, en altres temps concedits individualment a nobles i burgesos, foren revocats, «axí que totes les dites rendes e esdeveniments sien mesos en mà dels dits arrendadors complidament sens tot contrast».²⁸

Per la durada de l'arrendament els *oficials reials* encarregats dels més importants oficis fiscals i jurisdiccionals — des dels camarlencs als duaners i als procuradors fiscals — estigueren suspesos de les respectives funcions i substituïts per persones de confiança dels arrendadors;²⁹ els poders de les quals foren garantits, a part del compromís contractual del govern català, per la formal assumpció de tres homes escollits d'entre els mateixos arrendadors — Arnau Destorrent, Arnau Espaher i Ramon de Guixars — per al càrrec d'administradors generals de Sardenya.³⁰

La tasca d'aquests darrers havia d'ésser la supervisió del bon funcionament de l'administració catalana a l'illa, proveint a la recaptació de totes les rendes i drets pertanyents a la Corona, a començar pel preu de l'arrendament, així com al pagament dels estipendis i salaris deguts al personal civil i militar al servei de la mateixa Corona, de les despeses de manteniment i restauració de castells i fortificacions, de les pensions vitalícies especialment obtingudes per comunitats religioses, del tribut reservat a la Santa Seu per la realitzada infeudació de Sardenya als reis de Catalunya-Aragó.³¹ En la lletra de nomenament adreçada per Pere III als nous administradors hi era prescrit textualment:

«quod vos exigatis, colligatis et recipiatis et exigi, colligi et recipi faciatis tanquam administratores generales dicti regni infra tempus dictorum quinque annorum totum precium quod nobis singulis annis solvi debet racione arrendamenti predicti et universa alia jura nobis competencia et competitura ... Ex quibus siquidem quantitibus pecunie per vos recipiendis racionibus superius expressatis provideatis gubernatori et aliis officialibus nostris dicte insule necnon castellanis ac stipendiariis ab equo et pede in salariis, retinenciis et stipendiis eis et eorum cuilibet constitutis solvatisque tributum domini pape et concessionones perpetuales et violaria ac etiam opera castrorum ...».³²

²⁷ ACA, C, reg. 1013, f. 161, 161 v.

²⁸ ACA, C, reg. 1013, f. 162, 162 v, 164.

²⁹ ACA, C, reg. 1013, f. 162, 163, 164, 164 v, 165, 167, 169.

³⁰ ACA, C, reg. 1013, f. 162 v, 165, 168 v, 169 v, 170 v; reg. 1015, f. 177 v.

³¹ ACA, RP, reg. 2071-2074, *passim*.

³² ACA, C, reg. 1013, f. 170 v, 171.

III

El nomenament dels esmentats Arnau Destorrent, Arnau Espaher i Ramon de Guixars per a administradors generals, a comptar del primer d'agost de 1344, col·locava els arrendadors en un pla d'alguna manera superior al dels interessos estrictament personals, d'una banda estenent-ne i reforçant-ne l'autonomia, però, de l'altra, cridant-los a compartir i posar en pràctica la nova política de Pere III. El qual, en promoure tal associació, confirmava la seva voluntat, ja repetidament expressada, de perseguir el restabliment de l'equilibri econòmic-financer de Sardenya en el quadre de *l'arrendament de totes les rendes e drets reials*, com ja hem dit.

La primera i més urgent intervenció equilibradora tingué la finalitat de reduir les sortides de l'Administració general, adequant-les a les entrades certes. Les despeses ordinàries foren, per tant, fixades — en una annexa *ordinacio facta super expensis Sardinie* emanada a Barcelona el 22 d'abril de 1344 contemporàniament amb la *carta arrendamenti* — en els termes següents: ³³

oficis civils ³⁴	1.847 lliures alfonsins menuts
guarnicions militars ³⁵	9.422 lliures alfonsins menuts
vitalicis i obres pies ³⁶	850 lliures alfonsins menuts
tribut a la Santa Seu ³⁷	10.000 lliures alfonsins menuts

³³ ACA, C, reg. 1013, f. 172v-176v. Vegeu-ne transcripció i comentari a cura de M. COSTA, *Sobre uns pressupostos per a l'Administració de Sardenya (1338-1344)*, «Homenatge a Jaume Vicens i Vives», I (Barcelona 1965), 400 ss., 408 ss.

³⁴ Els oficis civils que figuraven en el pressupost de l'Administració general eren els del *governador general*, retribuit amb mil lliures de diners alfonsins menuts l'any; *assessor del governador*, amb tres-cents lliures; *aministradors*, amb cent cinquanta lliures; *scrivà del offici de la aministració*, amb cinquanta lliures; *scrivà del offici del maestre racional en Sardenya*, amb cent vint lliures; *corren del offici de la governació*, amb vint-i-set lliures; *espies*, amb cinquanta lliures; *guardia de la torra de port de Torres*, amb cent lliures; *capità de allura*, amb cinquanta lliures. Tots els restants oficis civils — en total una quarantena, distribuïts entre Càller, Esglésies i Sàsser, com els de veguer, batlle, procurador fiscal, camarlenc, duaner, portolà, mesurador, saliner, guarda de les torres i de les portes — els quals comportaven una retribució global superior a les quatre mil lliures de diners alfonsins menuts (vegeu més avall, n. 38), haurien anat a càrrec dels arrendadors.

³⁵ Les despeses per guarnicions militars eren distribuïdes entre *retinençes dels castells reials* (Aiguafreda, Quirra, Orgullós, Galtellí, Pedres, Osolo, la Fava, Bastida de Sorra, Sàsser i Càller), per un total de tres mil set-cents noranta-quatre lliures de diners alfonsins menuts l'any; *obres e reparacions de castells reials*, per cinc-cents lliures; *sou de cavalls armats e alforrats* (quaranta armats i nou alforrats), per quatre mil tres-cents trenta-sis lliures; *sou de conestables e servents* (tres conestables i quaranta servents), per set-cents noranta-dues lliures.

³⁶ Les assignacions vitalícies o *violaris*, a càrrec del pressupost ordinari de l'Administració general, havien d'anar a un nombre restringit de beneficiaris (no més de deu persones, entre les quals l'arquebisbe de Càller), per tres-cents lliures de diners alfonsins menuts l'any; les obres pies, a certes entitats religioses (seglars i monàstiques), per cinc-cents cinquanta lliures.

³⁷ El tribut a la Santa Seu — «lo trehut que'l senyor rey fa al sant pare apostòlic per lo regne de Sardenya e de Còrsega» — era fixat en dos mil *marchs d'argent de sterlins*, a pagar a la Cambra Apostòlica cada any, en la festa dels sants Pere i Pau, sots pena d'excomunió. Tenint en compte el pes del marc i el preu de l'argent corrent en els anys dels quals es tracta, aquest tribut resultava aproximadament igual a deu mil lliures de diners alfonsins menuts (*supra*, nn. 9 i 12).

El total de les despeses ordinàries previstes anualment, igual a vint-i-dues mil cent dinou lliures de diners alfonsins menuts, feia així registrar, en relació amb les despeses del passat recent,³⁸ un estalvi de gairebé nou mil lliures; en relació amb el cànon d'arrendament, un benefici de balanç de gairebé sis mil lliures, amb el qual s'hauria cobert almenys una part de les despeses extraordinàries, originades sobretot per exigències de la defensa.

La segona intervenció, més complexa i articulada, fou dirigida a obtenir l'augment de les entrades de l'Administració general, retrocedint directament a les fonts de la producció i dels comerços i cercant de retornar-les al rendiment dels anys precedents.

En primer lloc, havent estat reconegut que la crisi econòmica tenia les seves arrels en la crisi política i militar provocada per la revolta anticatalana, foren reclamats els comandants de les guarnicions, castellans i capitans, a l'observança d'una més rigorosa disciplina i d'una més atenta selecció dels qui servien per a la defensa, per tal de posar-se en condicions de circumscriure i després apagar els focus de la revolta. La retrobada seguretat, en tota la Sardenya, hauria estat el pas decisiu vers la represa de les activitats econòmiques i, com a conseqüència, vers la represa d'una satisfactòria explotació dels recursos de l'illa.³⁹

En segon lloc, hom prengué nota del fet que molts feudataris aragonesos i catalans havien aprofitat el desordre i la insuficiència dels controls administratius per a sostreure a la imposició del fisc els productes de la terra i de la cria — gra, ordi, bestiar, cuirs, llana, formatges — fent-los circular clandestinament. Per tant, al governador general, als veguers de les corts de Càller i de Sàsser i als mateixos administradors generals els fou ordenat que vigilessin a fi que tots els béns en qüestió fossin intercanviats en els mercats i en els ports autoritzats, definits de patrimoni estatal, com Esglésies, Sàsser, Càller, Porto Torres o *altres ports reynals*. Això serviria per a restablir el control administra-

³⁸ Les disposicions de Pere III *super ordinacionem Insule Sardinie*, de 1338-1339 (ACA, C, reg. 1008, f. 80; reg. 1009, f. 359; transcripció i comentari en M. Costa, *Sobre uns pressupostos*, cit., pàg. 395 ss., 402 ss.), havien fixat les despeses ordinàries de l'Administració general en trenta-una mil cinc-cents trenta-vuit lliures de diners alfonsins menuts, repartides així: ofici civils, cinc mil nou-cents seixanta lliures; guarnicions militars, tretze mil cent cinquanta-tres lliures; vitalícia i obres pies, dues mil quatre-cents vint-i-cinc lliures; tribut a la Santa Seu, deu mil lliures. El 1341, amb la revocació d'alguns oficis considerats superflus, les mateixes despeses foren reduïdes en unes cinc-cents lliures (ACA, C, reg. 1011, f. 129; transcripció i comentari en M. Costa, *Sobre uns pressupostos*, cit., pàg. 399 ss., 406 ss.). Amb precedència, el 1334, les despeses ordinàries havien estat fixades en trenta-tres mil quatre-cents cinc lliures; abans encara, el 1331, en trenta-tres mil cinc-cents vuitanta-quatre lliures (ACA, RP, reg. 2064 (4t, 5è), *passim*; ASC, AA, vol. B6, f. 50, 75-79, 108-112v, 123-125). En general, sobre les despeses a càrrec de l'Administració general de Sardenya a la primera meitat del segle XIV, vegeu ACA, RP, reg. 2064 (1r, 2n, 4t, 5è), 2067, 2068 (2n, 3r), 2069 (1r, 2n, 3r, 5è), 2070-2073, 2077.

³⁹ ACA, C, reg. 1013, f. 158v, 172v, 173.

tiu sobre la producció i sobre els canvis, reconstituïnt, al mateix temps, una ampla base imposable.⁴⁰

En tercer lloc, hom es preocupà d'alçar de nou el nivell de les exportacions, greument deprimint, no sols per les conegudes dificultats de forniment, sinó per una indiscriminada i arbitrària fiscalia. En particular hom es lamentava que a Càller, que era llargament el port comercial més important de Sardenya, el Consell cívic, aprofitant l'avinentesa de la mort del governador general Bernat de Boixadors, esdevinguda a la darrerria del 1340, hagués precisament doblat la gabella sobre mercaderies i gèneres, i causat la defecció dels comerciants estrangers, la caiguda de les exportacions i, amb aquesta, la reducció de les entrades de duana corresponents a l'Administració general. Fou, doncs, severament prohibit als consellers de Càller i de Sàsser de legislar en perjudici de l'erari o, com es llegeix textualment, «en dan o disminució de les rendes, drets e esdeveniments reyal», i restaurada, alhora, l'ordenació tributària que era en vigor abans de la mort de Boixadors, que havia estat el darrer fidel guardià de l'ordre constituït, a Sardenya, segons la voluntat i els interessos de la Cort de Barcelona.⁴¹

Finalment, hom recomanà als arrendadors que exercissin els poders «en tal manera que mantenguen la terra al senyor rey en bon estament e que no sia opremuda» i, més extensivament, «per manera que no deperesca justícia». A tots els funcionaris de l'Administració general, obligats a posar en acte les mesures més amunt descrites, els fou recomanat també de mirar atentament que als ciutadans no els fossin imposades prestacions «contra rahó ne contra ço que són tenguts de fer de justa custuma e bona». ⁴² En altres paraules, hom cercava d'evitar que la normalització econòmica i financera fos obtinguda al preu de torbacions socials, amb referència específica a la població d'origen hispànic recentment immigrada, sobre la qual es fundava, essencialment, la presència catalana a Sardenya.⁴³

IV

L'experiència d'arrendament dels drets de l'erari intentada per Pere III no donà els resultats esperats, en ordre al restabliment de l'economia i de les finances públiques, perquè la revolta anticatalana, que de temps serpentejava

⁴⁰ ACA, C, reg. 1013, f. 161v, 162, 163, 166, 167, 167v, 168v.

⁴¹ ACA, C, reg. 1013, f. 161v-163, 165-166, 168v. Vegeu també, M. COSTA, *Oficials de la Corona d'Aragó*, cit., pàg. 333 ss.

⁴² ACA, C, reg. 1013, f. 161, 161v, 162v.

⁴³ C. MANCA, *Aspetti dell'espansione economica*, cit., pàg. 222 ss.; *Id.*, *Fonti e orientamenti*, cit., pàg. 8 ss.; *Id.*, *Il libro di conti*, cit., pàg. 5 ss., 134 ss.

a Sardenya, explotà en guerra combatuda, violenta fins al punt de fer difícil o fins i tot impossible el cobrament dels drets arrendats. Com a conseqüència d'això, el contracte fou denunciat i fou necessari de suspendre'l, segons norma contractual, en complir-se el seu tercer any. ⁴⁴

Fins i tant que tingué vigor, però, l'arrendament correspongué a les expectatives mínimes del sobirà català. La rendició dels seus comptes — donada per Arnau Destorrent, Arnau Espaher i Ramon de Guixars, en llur doble qualitat d'*arrendadors-administradors*, i arribada a nosaltres en la versió controlada i aprovada pel govern de Barcelona per mà del mestre racional Berenguer de Codinachs ⁴⁵ — testimonia que el *preu del arrendament*, en el trienni primer agost 1344 - 31 juliol 1347, constituí l'entrada gairebé única de l'Administració general de Sardenya, amb la qual es féu front a les sortides ordinàries i extraordinàries de la mateixa Administració. Hom pot veure'n la síntesi en la taula següent :

ENTRADES DE L'ADMINISTRACIÓ GENERAL (*reebudes*)

Preu de l'arrendament	84.000,00 lliures alfonsins menuts
Integració del preu	331,00 lliures alfonsins menuts
Saldo	1.509,09 lliures alfonsins menuts
Total entrades	85.840,09 lliures alfonsins menuts

SORTIDES DE L'ADMINISTRACIÓ GENERAL (*dates*)

Despeses ordinàries i extraordinàries	78.435,53 lliures alfonsins menuts
Rescabament pèrdues d'arrendament .	2.895,06 lliures alfonsins menuts
Reemborsament deutes de la Cort . .	4.509,50 lliures alfonsins menuts
Total sortides	85.840,09 lliures alfonsins menuts

Podem breument notar que, de la banda de les entrades, el preu de l'arrendament figura inscrit en el balanç per vuitanta-quatre mil lliures globals, exactament equivalents al triple de les vint-i-vuit mil lliures convingudes anualment. ⁴⁶

Integren el preu dues-centes trenta-una lliures donades pels arrendadors en forma de contribució a certes obres *pies*, ordinàriament a càrrec de l'administració pública, més cent lliures derivades de l'increment de valor del *censal* degut pels ciutadans sasseresos d'origen català i aragonès, en un total de tres-centes trenta-una lliures. ⁴⁷

De la banda de les sortides, les despeses ordinàries i extraordinàries figu-

⁴⁴ *Supra*, n. 25.

⁴⁵ ACA, RP, reg. 2074. Es tracta d'un volumet prim, de 20 folis numerats i utilitzats fins al f. 6v, del qual donem la transcripció integral a l'apèndix.

⁴⁶ ACA, RP, reg. 2074, f. 1.

⁴⁷ ACA, RP, reg. 2074, f. 1v, 2.

ren inscrites en el balanç per 78.435,53 lliures globals,⁴⁸ però tenim la possibilitat de precisar, sobre la base dels registres analítics de l'Administració general,⁴⁹ que les despeses ordinàries foren contingudes dins el límit d'unes vint-i-dues mil lliures anuals imposades per l'*ordinacio facta super expensis Sardinie*.⁵⁰

Pel que fa al rescabament de les pèrdues de l'arrendament, per 2.895,06 lliures, cal explicar que una tal xifra representa precisament la meitat de la *menys valença* o menor recaptació de les duanes dels Caps de Càller, Torres i Gallura, notada en l'aspecte consumptiu, respecte a la *tatxació* o valoració que se n'havia fet, en l'aspecte preventiu, en els capítols de l'arrendament: la dita suma de diner fou per això assignada als arrendadors, a títol de rescabament parcial (50 %) de les pèrdues sofertes.⁵¹

Fins i tot els deutes de la Cort foren reemborsats, en la mesura de 4.509,50 lliures, a la companyia dels arrendadors; ⁵² als quals, per altra banda, hom havia recorregut molt sovint, abans i després de l'estipulació del contracte d'arrendament, per tal de subvenir a les deficiències de caixa de l'*Aministració general de Sardenya*, especialment en previsió del pagament del sou a les tropes i del tribut a la Santa Seu.⁵³

El dèficit entre les entrades i les sortides, inscrit en el balanç per 1.509,09 lliures de diners alfonsins menuts, fou cobert pels administradors-arrendadors i constituí, per a ells, un ulterior títol de crèdit envers la Tresoreria de Barcelona.⁵⁴

Fins ací, doncs, les xifres oficials de la gestió de l'arrendament; amb això es resolgueren els immediats problemes financers de l'Administració

⁴⁸ ACA, RP, reg. 2074, f. 3.

⁴⁹ ACA, RP, reg. 2071-2073. Aquests registres que s'han conservat, redactats pels administradors-arrendadors Arnau Destorrent, Arnau Espaher i Ramon de Guixars, fan referència a les sortides de l'Administració general de Sardenya en el primer i en el tercer any de l'*arrendament*. Les despeses ordinàries allà analitzades, expressades en moneda alfonsina menuda, poden ésser resumides com segueix:

Any 1344-45:

oficis civils	1.402,50 lliures
guarnicions militars	7.615,13 lliures
vitalicis i obres pies	520,42 lliures
tribut a la Santa Seu	10.624,03 lliures
total:	20.162,08 lliures

Any 1346-47:

oficis civils	1.875,87 lliures
guarnicions militars	8.913,73 lliures
vitalicis i obres pies	254,17 lliures
tribut a la Santa Seu	9.591,38 lliures
total:	20.635,15 lliures

⁵⁰ *Supra*, n. 33.

⁵¹ ACA, RP, reg. 2074, f. 3v-4v.

⁵² ACA, RP, reg. 2074, f. 4v-5v.

⁵³ ACA, C, reg. 1013, f. 170, 171v; reg. 1015, f. 177v; RP, reg. 2071, f. 135; reg. 2073, f. 96, 96v.

general de Sardenya, deixant, malgrat tot, sense resoldre els problemes de fons de l'economia illenca. L'agreujament de la tensió político-militar, al qual es degué la brusca interrupció de l'arrendament, féu de manera que fallissin les intervencions curatives de Pere III, sobre les quals ens hem breument detingut.

És un fet que, l'any en el qual tingué fi l'arrendament dels drets de l'erari, l'exportació dels grans es trobava reduïda als cinquanta mil quintars,⁵⁵ i la de la sal als trenta mil quintars;⁵⁶ però una regressió general degué registrar-se en els intercanvis, interns i externs, de tots els productes tradicionals de l'economia sarda, com els metalls, el bestiar de cria i els seus derivats.⁵⁷

Mentrestant, malgrat les severes mesures repressives i certes punicions exemplars, a l'ombra de l'arrendament havia crescut l'esperit de revolta dels feudataris i s'havien multiplicat les infidelitats dels mateixos oficials de la Corona.⁵⁸

En conclusió: vora la meitat del Tres-cents, el retorn a un equilibrat govern de Sardenya, sigui des del punt de vista polític com de l'econòmic, es presentava objectivament difícil, per als catalans, sobretot a causa de la revolta popular en el Logudor, fomentada pels genovesos barons Dòria, i esdevindria francament impossible, per tota la segona meitat del segle XIV i per una part del XV, a causa de la més estesa revolta anticatalana, provocada pels jutges d'Arborea i obertament sostinguda per la República de Gènova.⁵⁹

A P È N D I X *

[Aquestes són les] reebudes les quals en Berenguer de ..., en Johan Boyl sa enrere, en Guillem Oulomar ... Barchelona, fill e hereu d'en Pere Oulomar ça enrere ... Guillem Dez-Torrent, mercader e ciutadà de Barchelona, fill e hereu d'en Arnau Dez-Torrent sa enrere, en Ramonet Ça-Vall, fill e hereu d'en Ramon Ça-Vall sa enrere, en Bernardo Ça-Bastida, fill e hereu d'en Arnau Ça-Bastida sa enrere, mercaders e ciutadans de la dita ciutat, e na Johana, muller d'en Bernat Sentcliment, filla e hereva d'en Arnau Espaher, posen haver fetes per rahó del preu del arrendament que faeren del senyor rey de totes les rendes e esdeveniments e drets de la isla de Sardenya a .v. anys, mas és cert que no'ls posseïren ne les tingueren sinó .III. anys qui començaren lo primer dia del mes d'agost del any de nostre Senyor .MCCCXLIII. e feniren per tot juyol del any de nostre Senyor .MCCCXLVII. car en los .II. anys romanents los tenc lo senyor rey per escusats per tal com

[f. 1]

⁵⁴ ACA, RP, reg. 2074, f. 6, 6v.

⁵⁵ ACA, RP, reg. 2073, f. 95.

⁵⁶ ACA, RP, reg. 2189.

⁵⁷ ACA, RP, reg. 1513, *passim*; reg. 2044, 2045, 2075, 2076, 2120 (4t), 2121.

⁵⁸ ACA, RP, reg. 1513, *passim*; reg. 2071, f. 130v, 131, 131v, 132v, 133; reg. 2073, f. 82, 84v, 88v, 89v, gov.

⁵⁹ *Supra*, n. 6.

* Donem entre parèntesis, i entrades, les anotacions que en el manuscrit es troben al marge.

en la isla de Sardenya sobrevenç guerra tan forts e tal que no pogueren reebre ne cùller les dites rendes e drets per ells comprats.

(... [Capítols qui foren fets e] fermats entre 'l dit senyor e los dits arrendadors per certes convinençes que 's faeren per rahó del dit arrendament de totes les rendes e drets de la isla de Sardenya lo qual lus fo fet al dit temps de .v. anys qui començaren lo primer dia del mes d'agost del any de nostre Senyor .MCCCXLIIII. e devien fenir per tot lo mes de juliol del any de nostre Senyor .MCCCXLIX., mas enaprés lo senyor rey ab altra carta sua ab son segell pendent segellada lus absolvé dels .... anys que devien tenir les dites rendes per tal com fo guerra tal e tan forts en la dita isla que 'ls dits arrendadors no pogueren cullir les dites rendes segons que en les dites cartes largament se conté.)

Primerament meten en reebuda los dits arrendadors per preu del dit arrendament, ço és per los dits .XII. anys qui començaren lo primer dia del mes d'agost del any .MCCCXLIIII. comptant .XXVIII. mil. ll. alfonsins menuts per preu de cascun dels dits .XII. anys com aytant deguessen pagar segons forma del dit arrendament .....

LXXXIII milia llr. alfonsins menuts

(Appar per la carta del dit arrendament a amunt cobrada que 'l preu del dit arrendament era cascun any .XXVIII. milia lbr. alfonsins menuts.)

Summa pagine ..... **ut supra.**

[f. iv] [Item posen] en reebuda a compte ... [.CCLXXX. florins] d'or los quals los dits arrendadors per certa covinença ... pagar part lo preu del dit arrendament en los .XII. anys que 'l arrendament dura als monestirs dejús escrits per certes quantitats de forment que 'ls dits monestirs devien reebre sobre certs censals que alguns heretats de Sardenya fan al senyor rey per viles e locs que per ell tenen en feu, ço és: lo monestir dels freres preycadors de Barchelona, .c. estarells de forment; e lo monestir de les dones de Vallonzella de Barchelona, altres .c. estarells; e lo monestir de les dones de Jonqueres de Barchelona, altres .c. estarells; e lo monestir de les dones de Muntalegre, altres .c. estarells; e lo monestir de les sors menors de Leyda, altres .c. estarells; e lo monestir de les sors menors de Stampaix, .cc. estarells de forment, comptant .xx. florins d'or per cascun centenar de estarells de forment e dels quals no 'ls foren pagats dins los dits .XII. anys sinó .CXL. florins, segons que appar per lo compte dels aministradors de les dites rendes e drets .....

CCLXXX florins d'or

(Appar per la carta dels capítols fets entre 'l senyor rey e los dits arrendadors cobrada a atràs en l'altra pàgina d'aquesta carta que 'ls dits arrendadors devien pagar part lo preu del dit arrendament .ccccxx. florins als monestirs açí contenguts. E appar per los comptes de les dates dels aministradors que en los .XII. anys que han tengut lo dit arrendament no 'n han pagats sinó .CXL. florins.)

Summa pagine ..... **ut supra.**

[f. 2] Item, per tal com lo censal de Sasser ... los pobladors de la dita ciutat per les heretats [axi] d'alberchs e cases com de vinyes e terres e altres possessions que 'ls foren donades e assignades per lo senyor rey despuys que la terra de Sàsser fo poblada de catalans e aragoneses fo comprès en lo preu del dit arrendament e estimat valer .DCCC. florins d'or

cascul any e si a més muntava que aytant com hi hauria de més fos del senyor rey oltra lo preu del dit arrendament e si menys era que'l senyor rey o degué satisfer, fo atrobat que'l dit censal muntà en los dits .XII. anys oltra los dits .DCCC. florins d'or per cascul any e segons que appar per los quaerns en los dits censals són contenguts e escrits los quals posen açí en reebuda los dits arrendadors ..... **C II. alfonsins menuts**

(Per la carta dels capitols appar que'l dit censal fo estimat valer cascul any .DCCC. florins e si més muntava que ço que fos més fos del senyor rey e si menys muntava que'l senyor rey ho hagués a tornar als dits compradors. E appar per .II. quèrns del dit çensal que'l dit çensal muntà en los dits .XII. anys més de .DCCC. florins, ço és, a la quantitat açí contenguda.)

Summa pagine ..... **ut supra.**

Summa major de totes les reebudes que'ls dits arrendadors posen haver fetes segons que són contengudes atràs en l'altra pàgina e en aquesta .....

LXXXIII mília C II. alfonsins menuts

Et ..... **CCLXXX florins d'or**

Dates fetes per los dits arrendadors

Primerament posen en data les quals los dits n'Arnau Dez-Torrent e Arnau Espaher, [f. 3] qui eren arrendadors ab los altres dessús dits, e encara en Ramon Dez-Guixars, personer en lo dit arrendament, los quals foren en los dits .XII. anys aministradors generals per comissió del senyor rey en la isla de Sardenya per fer paga als alcays dels castells reynals de la dita isla per lurs retinençes, e als oficials per lurs salaris, e als soldats de cavall e de peu per lur sou, e a diverses altres messions e despeses que's convengueren a fer en la dita isla dins los dits .XII. anys e en pagar .XII. trahuts que pagaren al Sant Pare Apostoli, ço és, per .XII. anys, als quals lo senyor rey era tengut per lo feu de Sardenya que té per la Santa Esgleya de Roma de los quals los dits aministradors han dat compte e rahó a la cort del senyor rey .. **LXXVIII mília CCCLXVI lbr. IIII ss. VIII diners alfonsins menuts**

(Et) ..... **LXXXIII florins d'or**

(Appar per lo compte que'ls aministradors han retut de la dita aministració que ells reeberen aquestes .LXXVIII. mília .CCCLXVI. lbr. .IIII. sol. .VIII. diners per pagar les coses dins la present data contengudes car axí'n eren tenguts segons forma del arrendament e són en reebuda dels dits aministradors e'l libre de reebudes en la primera carta.)

Summa pagine ..... **ut supra.**

Item posen en data les quals se perderen en lo dret de la dreta del forment e ordi lo qual en lo contracte del dit arrendament fo extimat valer .XII. mil. lbr. alfonsins menuts e si muntàs a més de les dites .XII. mília ll. que la meytat fos del senyor rey e l'altra meytat fos dels arrendadors dessús dits e si menys era que d'aytant com hi hagués menys de les dites .XII. mil. lbr. se perdés la meytat al dit senyor e l'altra meytat als arrendadors dessús dits, e segons que appar per los comptes de la cullita de la dita treta qui's cullí en los dits .XII. anys muntà solament a .XXXII. mil .CCCVI. ll. .XVII. sol. .V. diners perquè [f. 3v]

falliren a compliment de .xxxvi. mil. ll. a les quals devia bastar lo dret de la dita treta segons la dita taxació que'n fo feta en lo dit contracte .iij. mil. .dxcxiii. ll. .ii. ss. .vii. diners, de les quals se perdé la meytat al dits arrendadors e l'altra meytat al senyor rey, la qual meytat que és .mdcccxlvi. ll. .xi. ss. .iij. diners òbol alfonsins menuts són açí posades en data segons forma del dit arrendament, e per ço encara com lo senyor rey ab letra sua manà que fossen preses en compte als dits arrendadors .....

MDCCCXLVI ll. XI ss. III diners òbol alfonsins menuts

(Letra del senyor rey de manament al racional qui la dita quantitat e .mxlviii. lbr. .ix. sol. .xi. diners alfonsins menuts contengudes a avant en .iij. cartes lus fossen preses en compte. E conté-s'í que sia fe donada per lo dit racional als libres dels dits arrendadors fets per rahó del dit dret de la treta e .iiii. libres del compte per menut de la treta de Càller. Ítem .iij. quèrns de paper del compte per menut del dret de la treta de port de Torres e de Gallura. E és cert que la quantitat açí contenguda se perdé en la dita treta que no puga a .xii. milia ll. segons que era emprès valer en lo dit contracte.)

Summa pagine ..... **ut supra.**

[f. 4] Item posen en data les quals se perderen en la duana de Sàsser ço és per los drets nous los quals foren per lo senyor rey venuts als dits arrendadors que'ls cullissen en la dita duana de Sàsser axí com se cullien en la duana de Càller, los quals drets nous foren revocats per lo senyor rey a gran instància e supplicació dels prohòmens de Sàsser e no'ls culliren sinó .vii. meses .xv. dies en los quals muntaren los dits drets nous .dclxxv. ll. .x. sol. .xi. diners, e en lo romanent temps, que foren .ii. anys .iij. meses .xv. dies foren cullits los dits drets vells, no contrestant que'ls dits arrendadors d'açò diverses protests haguessen fets, e muntaren los dits drets vells en los dits .ii. anys .iiii. meses .xv. dies, .cccxcix. ll. .xvii. sol. .v. diners alfonsins menuts. Per què faent compte de la dita menys valença apparia que muntà la dita perdua .ii. mil .lxiij. ll. .xi. sol. .viii. diners. E per tal com per lo mestre racional del senyor rey era feta quèstió als dits arrendadors que la dita quantitat no's devia reebre en compte, allegant sobre açò diverses rahons, a les quals per los dits arrendadors era contradit allegant axí matex diverses rahons, sobre açò lo senyor rey ab deliberació de son

Summa pagine ..... **nichill.**

[f. 4v] consell volch e manà al dit mestre racional, per tal com la dita quèstió era dubtosa, ab letra sua que reebés en compte als dits arrendadors la meytat solament de les dites .ii. milia .xcvi. ll. .xix. ss. .x. diners, e que la altra meytat fos presa en compte als dits arrendadors, la qual meytat és ..... **MXLVIII lbr. IX ss. XI diners alfonsins menuts**

(Procés fet sobre la quèstió dels drets nous en .ii. cartes públiques de protests fets per los arrendadors al governador de Sardenya e al veguer de Sàsser, per ço com no lexaven levar ne cullir los dits drets nous. E man ab letra del senyor rey cobrada a atrás a la data de .mdcccxlvi. ll. .xi. ss. .iij. diners òbol que aquesta quantitat lus fos presa en compte per lo racional. E .v. comptes per menut en .v. quèrns de paper del dits drets veyls e nous. E és cert que la dita pèrdua muntà a la quantitat açí posada, és assaber solament a la meytat, com axí sia contengut en la letra del senyor rey.)

Ítem posen en data les quals los dits arrendadors prestaren al senyor rey e aquells donaren e liuraren a n Jacme Roig, tresorer seu, .xx. mil. sol. barch., del qual deute appar per letra del dit senyor dada en lo monestir de Poblet .iiii. nonas augusti del any de nostre Senyor .mcccxlvi., ab la qual lurs era atorgat que ·ls se poguessen retenir del preu del dit arrendament en moneda d'alfonsins menuts a aquella valor o cambi qui ·s faria en Bar-chelona comunament en la derrera setmana del mes de setembre ladoncs après vinent, com axí fos avengut entre ·l senyor rey e els dits arrendadors. Del qual cambi deguessen fer fe ab carta pública en la qual n'Arnau Ballester conseller del dit senyor, lo qual per lo dit senyor fo ordenat a la tatxació del dit cambi per cautela de la sua cort, faés confessió als dits

Summa pagine ..... **ut supra.**

arrendadors de la valor de la tatxació del cambi dessús dit, lo qual cambi valgué en la derrera setmana del dit mes de setembre a rahó de .xxx. sol. alfonsins menuts qui fan ... [f. 5]

MDL. ii. alfonsins menuts

([Letra] del senyor rey debitòria de mil ii. barch., les quals prestaren al dit [senyor]. E conté-s'í que les se poguessen retenir del preu del arrendament faent cambi de barch. ab alfonsins menuts segons que valrien en la derrera setmana del mes de setembre del any .mcccxlvi. e que d'açò faés testimoni n'Arnau Ballester, conseller del dit senyor, e carta testimonial del dit Arnau Ballester, com la derrera setmana de setembre del dit any valien alfonsins a la rahó açí contenguda. E les dites .m. lbr. bar. són en reebuda d'en Jacme Roig, tresorer del senyor rey çà enrere e ·l terç libre en X cartes.)

Ítem posen en data per altre préstec que faeren al senyor rey en lo dit monestir de Poblet lo dia e any prop dits .m. sol. barchs. per valor dels quals posen en data fet cambi d'aquells a la rahó de la prop dita data contenguda ... **LXXVII. X ss. alfonsins menuts**

(Letra del senyor rey debitòria de .l. lbr. bar. que prestaren al senyor rey. E conté-s'í que ·ls se poguessen retenir ut supra. E la dita carta tras ut supra. E són en reebuda del dit tresorer en .xxix. cartes del dit terç libre.)

Ítem posen en data los dits arrendadors les quals romanien a ells a pagar de major quantitat de diners qu'en Rimbau de Corbera sa enrere governador e reformador de la isla de Sardenya, e encara en Gispert de Camplonch, tinentloch d'en Nicolau de Camplonch, administrador general de les rendes de la dita isla, confessaren deure als dits arrendadors per la rahó sigüent, ço és: qu'en Huguet de Corbera, germà del dit governador e loctinent seu en Sàsser, e encara lo dit administrador e son loctinent preseren de poder d'en Guillem Alquiçèn e de Junta de Querquí, als quals en Ramon de Casanova sa enrere faedor dels dits arrendadors les havia comenades en la sua fe e eren dels diners

Summa pagine ..... **MDCXXVII. X ss. alfonsins menuts**

del dit arrendament e foren distribuïdes als soldats e oficials del cap de Logudor segons que del dit deute appar per carta pública lo qual deute lo dit senyor rey ab letra sua manà que fos pagat e satisfet e de la qual quantitat lo dit en Nicolau de Camplonch ha dat compte e rahó a la cort ..... **.ii. mília .DLXXXII. ii. alfonsins menuts** [f. 5v]

(Carta pública debitòria d'en Huguet de Corbera axí com a loctinent d'en Riambau de Corbera ça enrere governador de la isla de Sardenya, ab la qual aquesta quantitat romania a pagar als dits arrendadors de major quantitat que'l dit Huguet havia presa per força del faedor d'en Arnau Espaher. E .IIes letres del senyor rey e altres .IIes letres del dit en Riambau de Corbera faents per lo dit deute.)

Ítem posen en data les quals lo dit governador e loctinent d'aministrador reeberen d'en Ramon Gerona, procurador e actor dels hereus dels dits arrendadors, qui les li donaren dels diners del dit arrendament e de les quals lo dit en Nicolau de Camplonc, aministrador, ha dat compte e rahó a la cort del senyor rey .. **CCC lbr. alfonsins menuts**

(Carta pública debitòria d'aquestes .ccc. lbr. les quals reebé en Nicolau de Camplonc quòndam aministrador. E altra carta testimonial com la dita quantitat fon restituida per lo dit aministrador a'n Guerau Ça-Badia, faedor dels dits arrendadors, e tolta al dit Guerau e donada a'n Ramon Gerona, aministrador. E són en reebuda del dit en Ramon Gerona e'l libre de reebudes de la aministració en .XLVI. cartes.)

Summa pagine ..... **.II. mflia .DCCCLXXXII. II. alfonsins menuts.**

[f. 6] Summa major de totes les dates e pagues que'ls dits arrendadors posen haver fetes segons que les dites dates són contengudes e escrites largament per menut e per summes a atràs de la .III.^a carta d'aquest libre tro açí .....

.LXXXV. mflia .DCCLXX. II. XV. s. .X. ds. alfonsins menuts

Et ..... **.LXXXIII. florins d'or.**

E són les reebudes que'ls dits arrendadors posen haver fetes axí del preu del dit arrendament com d'altres coses segons que totes les dites reebudes són contengudes e assumades a atràs en .II. cartes d'aquest libre ... **.LXXXIII. mflia .C. II. alfonsins menuts**

Et ..... **.CCLXXX. florins d'or.**

E axí egualades les reebudes ab les dates romania que havien a cobrar dels alfonsins menuts, ço és, que munten més les dates que les reebudes que'n posen haver fetes .....

.MDCLXX. IIs. .XV. sol. .X. ds. alfonsins menuts

E devien tornar .cxcvi. florins d'or qui valen fet cambi ab barchs. a rahó de .xvi. sol. .vi. diners alfonsins menuts per cascun florí segons que comunament valien e's cambiaven en Barchelona en temps que'l afinament del present compte fo fet .....

.CLXI. II. .XIII. sol. alfonsins menuts

Les quals abatudes de les dessus dites .mdclxx. II. .xv. sol. .x. diners que havien a cobrar roman finalment que han a cobrar del present compte .....

.MDIX. II. .I. sol. .X diners alfonsins menuts

De les quals lus fo fet albarà debitori per en Berenguer de Codinacs, conseller del senyor rey e mestre racional de la sua cort. [f. 6v]

Del retiment del qual compte lus fo fet albarà testimonial per lo dit en Berenguer de Codinacs, mestre racional.

Los quals albarans foren escrits en Barchelona a .xx. dies del mes de febrer anno a Nativitate Domini millesimo .ccc.^olx.^o sexto.

(ACA, *RP*, reg. 2074)